vd.), terimin Arapça **en** yahut **enne** edatından türetilmiş olduğunu tahmin ederek "enniyye" şeklinde okumuşlardır. Buna karşılık Cemîl Salîbâ gibi bazı araştırmacılar da Ebü'l-Bekā'nın görüşüne katılarak terimin **inne**den türemiş olduğu ve "inniyye" biçiminde okunması gerektiği kanaatindedir. Ancak Ebü'l-Bekā'nın, bir yandan onun inneden türediğini söylerken bir yandan da Arap'ın kelâmından olmadığını söylemesi çelişkidir. Öyle görünüyor ki "أنية" kelimesinde "var ve mevcut olma" anlamı görenler onu enniyye, varlıkla birlikte onda bir de tekit görenler ise inniyye şeklinde okumayı tercih etmektedir. Bununla birlikte Fârâbî ve Ebü'l-Bekā'nın açıklaması dikkate alındığında terimin inniyye biçiminde okunması daha doğru görünmektedir.

İnniyye başlıca iki anlamda kullanılmaktadır. Dar anlamıyla Yunanca "to einai" ve "to on" kelimelerine karşılık olmak üzere "varlık" (vücûd, mevcut) ve "hüviyyet" mânasına gelmektedir. Bu anlamıyla hüviyyet gibi inniyye de mahiyete zıttır. Bunu şu ifadelerde görmek mümkündür: "İlk illet ilk varlıktır (inniyye)"; "O nesnelerin varlıklarını (inniyyât) ve sûretleri ihdas eder"; "İlk illet sırf hüviyyettir"; "Onun hüviyyeti bütün hüviyyetlerin hüviyyetidir"; "İlk gerçek varlık (inniyye)..." (Bedevî, *Eflûṭîn ʿinde'l-ʿArab*, s. 26, 51, 174, 211); "varlığı (inniyye) olan her şeyin hakikati de vardır, çünkü hak zorunlu olarak mevcuttur; öyleyse varlıklar (inniyyât) mevcuttur" (Kindî, s. 97). *Kitâbü'l-Îżâḥ fî ḫayri'l-maḥż*'da (Abdurrahman Bedevî, *el-Eflâṭûniyyetü'l-muḥdeṡe*, s. 19) ilk hüviyyetin ma'kullerin hepsine hüviyyet verdiği, ilk yaratılan şeyin inniyye (s. 6) ve yine ilk yaratılan hüviyyetin akıl (*a.g.e.*, s. 17) olduğu anlatılırken inniyye ve hüviyyet terimlerinin aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Tanrı'nın dışındaki varlıklarda inniyyenin mahiyetten farklı olduğunu gösteren en iyi örnek İbn Sînâ'nın şu ifadelerinde görülmektedir: "Zorunlu varlığın zorunlu varlık olmaktan başka bir mahiyeti yoktur; bu da inniyyedir ... İnniyyesi olmaksızın mahiyeti olan şey mâlûldür" (*eş-Şifâ'*, s. 346-347).

Geniş anlamıyla inniyye, "hüviyyet ve vücûd" yanında "zât, mahiyet ve cevher" anlamına da gelir. Arapça'daki cevher kelimesine karşılık olan Yunanca **ouisa** Arapça'da ayn, zat ve tabiat gibi kelimelerle karşılanmıştır. Ancak Aristo'nun cevher fikrini ifade etmek için kullandığı **ti esti**, **tode ti** ve **tode** gibi terimler Arapça'ya "inniyye, mâ hüve" vb. terimlerle tercüme edilmiştir (Kraemer, s. 189). *Kitâbü Esûlûcyâ*'daki şu ifade buna bir örnek olabilir: "Cevher hikmettir, ilk inniyye cevherdir ... İnniyye cevher ve hikmet aynı şeydir" (Abdurrahman Bedevî, *Eflûṭîn ʿinde'l-ʿArab*, s. 156). Gerçekte bunun en çarpıcı delili Âmirî'nin *el-Fuṣûl fi'l-meʿâlimi'l-ilâhiyye*'sinde görülebilir. Âmirî'nin bu eseri büyük ölçüde *Kitâbü'l-Îżâḥ fi'l-ḫayri'l-maḥż*'ın kopyası olup bu kitapta yer alan inniyye kelimeleri Âmirî'nin kitabında cevher kelimesiyle değiştirilmiştir. Sonuç olarak inniyye, ister tekil ve müşahhas ister tümel ve mücerret olsun varlığa delâlet eder.

BİBLİYOGRAFYA :

et-Taʿrîfât, "Âniye" md.; Kindî, *Resâ'il*, s. 97-99; Fârâbî, *Kitâbü'l-Ḥurûf* (nşr. Muhsin Mehdî), Beyrut 1986, s. 61; İbn Sînâ, *eş-Şifâ': el-İlâhiyyât(1)*, s. 346-347; Ebü'l-Bekā, *el-Külliyyât*, Kahire 1287, s. 136; A. M. Goichon, *Lexique de la langue philosophique d'Ibn Sinā*, Paris 1938; Abdurrahman Bedevî, *Eflûṭîn ʿinde'l-ʿArab*, Kahire 1955, s. 26, 51, 156, 174, 197-198, 211; a.mlf., *el-Eflâṭûniyyetü'l-muḥdeṡe ʿinde'l-ʿArab*, Kahire 1955, s. 3-7, 12, 14, 17, 19, 21; Alfred L. Ivry, *Al-Kindi's Metaphysics*, Albany 1974; Cemîl Salîbâ, *el-Muʿcemü'l-felsefî*, Beyrut 1982, I, 169; J. L. Kraemer, *Philosophy in the Renaissance of Islam*, Leiden 1986, s. 189; Sahbân Halîfât, *Resâ'ilü Ebi'l-Ḥasan el-ʿÂmirî ve şeẕerâtühü'l-felsefiyye*, Amman 1988; S. van den Bergh, "Anniyya", *EI²* (İng.), I, 513.

KASIM TURHAN

İNÖNÜ, Mustafa İsmet
(1884-1973)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı.

24 Eylül 1884'te İzmir'de doğdu. Babası Malatyalı Kürümoğulları'ndan Hacı Reşid Bey, annesi Rumelili Cevriye Temelli Hanım'dır. İzmir adliyesinde memur olan babası 1890 yılı başında Sivas'a tayin edildiği için Mustafa İsmet burada mahalle mektebine başladı. 1892'de girdiği Sivas Askerî Rüşdiyesi'nden 1895'te mezun oldu. 1897 yılında Halıcıoğlu'nda Topçu Harp Okulu İdâdî bölümüne girdi. 1901'de başladığı Mühendishâne-i Berrî-i Hümâyun'u (Topçu Harbiyesi) 1903'te bitirdi ve erkân-ı harbiyye sınıfına ayrıldı. Erkân-ı Harbiyye'den 1906'da mezun olan Mustafa İsmet, aynı yılın ekim ayında yüzbaşı rütbesiyle Edirne'deki 2. Ordu'nun 8. Alay'ında göreve başladı. 1907 yılının son aylarında İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne üye oldu. 1909'da bir süre Harekât Ordusu 2. Süvari Tümeni Karargâhı'nda çalıştı. 1910-1913 yılları arasında Yemen'de 7. Ordu'da hizmet gördü. 1912'de binbaşılığa yükseltildi ve Yemen Müretteb Kuvvetleri kurmay başkanı oldu. Balkan Harbi'nde Çatalca'daki sağ cenah kumandanlığı emrine verildi. 8-29 Ekim 1913'te İstanbul'da toplanan barış konferansına Cemal Paşa'nın yanında askerî müşavir yardımcısı olarak katıldı. 1914'te kaymakamlığa yükseldi. 1915'te Çanakkale'de bulunan 2. Ordu kurmay başkanlığına tayin edildi ve aynı yıl miralay oldu. Görev aldığı 2. Ordu'da yapılan plan değişikliği gereğince doğu cephesine sevkedildi.

İsmet Bey, 2. Ordu'nun yeni karargâhı Diyarbekir'e hareketinden önce İstanbul'da Mevhibe Hanım ile 1916 kışında evlendi. Mustafa Kemal Paşa 2. Ordu kumandan vekili olunca İsmet Bey de onun teklifiyle 12 Ocak 1917'de 4. Kolordu kumandanlığına getirildi. 1917'de önce Filistin cephesinde 20. Kolordu kumandanlığına, arkasından 3. Kolordu kumandanlığına tayin edilen İsmet Bey, daha sonra Halep'te oluşturulan yeni orduya 3. Kolordu kumandanı olarak gönderildi. Ekim 1918 başında rahatsızlanarak tedavi için İstanbul'a gitti. Sadrazam ve Harbiye Nâzırı Ahmed İzzet Paşa kabinesinin teşkili üzerine 24 Ekim 1918'de Harbiye Nezâreti müsteşarlığına tayin edildiyse de hükümet bir ay sonra çekilince görevinden ayrıldı. İsmet Bey'e I. Dünya Savaşı'ndaki hizmetlerinden dolayı dört yıllık sefer kıdemi verildi, ayrıca on bir nişan ve madalya ile ödüllendirildi.

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra İsmet Bey de birçok subay gibi fiilen işsiz kaldı. Mustafa Kemal Paşa'nın Şişli'deki evinde yapılan toplantılara katıldı ve 8 Ocak 1920 tarihinde Ankara'ya giderek Yunan saldırısına karşı millî bir ordu kurulması konusunu Mustafa Kemal'le görüştü. 3 Şubat 1920'de Harbiye nâzırı olan Fevzi Paşa'nın (Çakmak) geri çağırması üzerine İstanbul'a döndü. İstanbul'un resmen işgali, son Osmanlı Meclis-i Meb'ûsanı'nın dağıtılması ve bazı subay ve aydınların Malta'ya sürülmesi üzerine Mustafa Kemal tarafından Ankara'ya davet edildi. Ankara'da 23 Nisan 1920'de açılan Büyük Millet Meclisi'ne Edirne mebusu olarak katıldı ve Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye vekili oldu. Bu sırada İstanbul'da kurulan dîvânıharp tarafından gıyabında idam cezasına çarptırıldı. 25 Ekim 1920'de Ali Fuad Bey'in (Cebesoy) yerine Batı cephesi kuzey kesimi kumandanlığına tayin edildi. Kuvâ-yi Milliyye kumandanı Çerkez Ethem ile anlaş-

mazlığa düşünce Çerkez Ethem kuvvetleri dağıtıldı. I. İnönü Savaşı'nda Yunanlılar durduruldu. 1 Mart 1921'de Türkiye Büyük Millet Meclisi İsmet Bey'e mirlivâlık rütbesi verdi. II. İnönü Savaşı'nda Yunan kuvvetleri ric'ata mecbur edildi. Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra 31 Ağustos 1922'de ferikliğe terfi etti.

Millî Mücadele'nin kazanılmasının ardından Mudanya Mütarekesi müzakerelerine Türk heyeti başkanı olarak katılan İsmet Paşa, Lozan Barış Konferansı'nda da Türkiye'yi temsil etmek üzere 26 Ekim 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Hariciye vekilliğine, 2 Kasım'da da murahhas heyeti başkanlığına seçildi. Konferans müzakerelerinde ve Lozan Antlaşması'nın imzalanması aşamasında Başvekil Rauf Bey'le (Orbay) ters düştü.

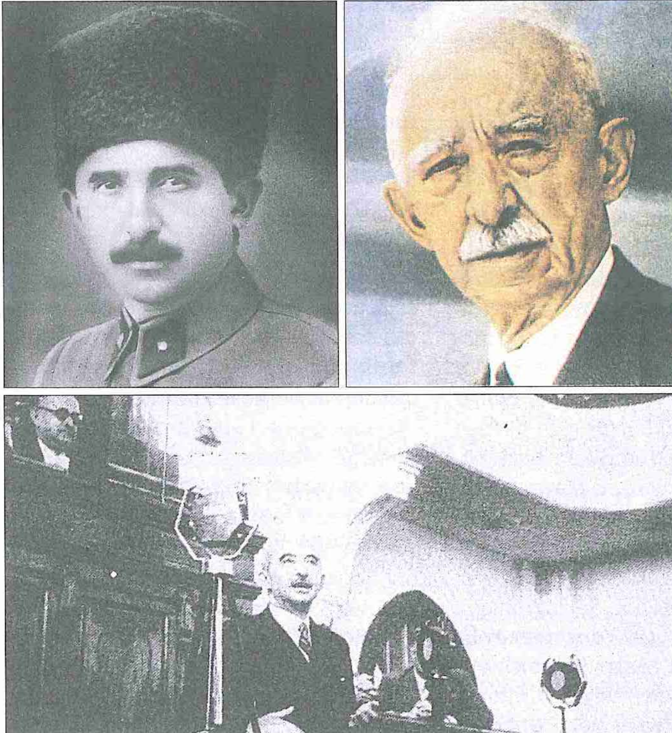
11 Ağustos 1923'te çalışmalarına başlayan ikinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Malatya mebusu olarak girdi. Yeni meclis Lozan Barış Antlaşması'nı onayladı (23 Ağustos 1923). Cumhuriyet'in ilân edilmesinden sonra cumhurbaşkanı seçilen Gazi Mustafa Kemal Paşa, ilk cumhuriyet hükümetini kurma görevini İsmet Paşa'ya verdi (30 Ekim 1923). İsmet Paşa ayrıca Hariciye vekilliği görevini de üstlendi. 1 Eylül 1923'te kurulan Halk Fırkası başkanlığına da vekâleten tayin edildi (19 Kasım 1923). Bu arada gündeme gelen hilâfet meselesinde İsmet Paşa, Halk Fırkası grubunda yaptığı konuşmada açıkça bu kuruma karşı olduğunu açıkladı. Ağa Han ve Emîr Ali imzasıyla Londra'dan İsmet Paşa'ya gönderilen ve halifeliğin kaldırılmamasını isteyen mektupların başvekilin eline geçmeden önce bazı İstanbul gazetelerinde yayımlanması hükümeti harekete geçirdi. İsmet Paşa, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan gizli oturumda bu mektupları yayımlayanlar hakkında işlem yapmak üzere bir istiklâl mahkemesinin kurulmasını teklif etti. Mahkeme, mektupları yayımlayan gazetelerin sorumlularını çeşitli cezalara çarptırdı. Halife Abdülmecid Efendi'nin geleceği konusundaki tartışmalar, bu makamın kaldırılması ve Osmanlı hânedanı mensuplarının yurt dışına gönderilmesiyle sonuçlandı (3 Mart 1924).

İsmet Paşa'nın uygulamaları, Millî Mücadele'ye katılan ve hilâfetin kaldırılmasına karşı olan bazı kumandanlarla arasının açılmasına yol açtı. Hem askerlik hem de milletvekilliği görevini sürdürenlerden iki görevden birini tercih etmeleri istendi. Askerlikten ayrılanlar, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurarak İsmet Paşa hükümetine karşı örgütlü muhalefeti oluşturdular. Muhalefet partisinin kısa zamanda ülke çapında etkili olmaya başlaması İsmet Paşa'yı endişelendirdi. Yeni rejimi güçlü temeller üzerine oturtmak için Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan otoriter tedbirlere başvurma yetkisi istedi. İsteği kabul edilmeyince başvekillikten istifa etti (21 Kasım 1924), yerine Fethi Bey (Okyar) tayin edildi. Doğuda Şeyh Said isyanının çıkması ve hükümetin bunu bastıramaması üzerine Fethi Bey görevinden ayrıldı ve yerine İsmet Paşa getirildi (3 Mart 1925). İsmet Paşa bir gün sonra Takrîr-i Sükûn Kanunu'nu ve biri isyan bölgesinde, diğeri Ankara'da olmak üzere iki istiklâl mahkemesi kurulmasını mecliste kabul ettirdi. Basına karşı sert tedbirler alındı ve birçok gazete kapatıldı. Doğu illerinde sıkıyönetim ilân edildi. Şeyh Said ve bazı arkadaşları yakalandı. İsyan bastırıldıktan sonra Doğu (Diyarbekir) İstiklâl Mahkemesi'nin isteğiyle görev bölgesi içindeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası şubeleri (25 Mayıs) ve nihayet parti (3 Haziran) Bakanlar Kurulu kararıyla kapatıldı. Böylece muhalefeti susturan İsmet Paşa 1937 yılına kadar başvekil olarak iktidarda kaldı. Pek çok inkılâp bu dönemde yapıldı.

1929'da vuku bulan dünya ekonomik krizi Türkiye'yi de etkiledi. Mustafa Kemal Paşa'nın isteği üzerine Paris'ten dönen Fethi Bey, 1930 yılı yaz aylarında liberal bir ekonomik politikayı savunan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı kurdu ve hızla başarı kazandı. Ancak 1930 başlarından itibaren sıkı bir devletçilik programı uygulamasına geçen İsmet Paşa'nın girişimleri neticesinde Fethi Bey partisini kapatmak zorunda kaldı. İkinci çok partili sisteme geçiş denemesi de böylece sonuçsuz kalmış oldu.

24 Kasım 1934'te Türkiye Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal Paşa'ya özel bir kanunla Atatürk soyadını verdiğinde Atatürk de İsmet Paşa'ya İnönü soyadını uygun gördü. 1937 yılının Eylül ayında İnönü ile Atatürk'ün anlaşmazlığı gün yüzüne çıktı. Hükümetin devletçi uygulamalarını ve ekonomik siyasetini başarısız bulan Atatürk'ün yönetim tarzı ve hükümet tasarruflarına müdahaleleri gerginliği arttırdı. Hükümet, bütün devlet imkânlarına rağmen ekonomik yapıda bir hamle geliştiremeyince İnönü'den görevden çekilmesi istendi. 20 Eylül 1937'de İnönü izin alarak görevinden ayrıldı, ardından resmen istifa ettiğini bildirdi. Cumhuriyet Halk Partisi başkan vekilliğinden de alınan İnönü Malatya milletvekili olarak görevini sürdürdü.

Atatürk'ün ölümü üzerine 11 Kasım 1938'de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisi İnönü'yü cumhurbaşkanı seçti. Aynı zamanda 26 Aralık 1938'de Cumhuri-

Gençlik, yaşlılık dönemlerinde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi kürsüsünde İsmet İnönü

yet Halk Partisi olağan üstü kongresinde "değişmez genel başkan" seçildi. Cumhurbaşkanlığı süresince "millî şef" olarak nitelenen İnönü mutlak yetkilerle devleti yönetti. Yeni bir ekip oluşturdu. Okullarda ders programları değiştirildi. Paralardan Atatürk'ün resimleri kaldırılıp İnönü'nün resimleri kondu. Diğer taraftan sert bir ekonomik ve sosyal politika uygulanarak hiçbir konuda tâviz verilmedi. 1950 yılına kadar süren millî şef dönemi muhaliflerine göre "devr-i İsmet"ti.

II. Dünya Savaşı yıllarında bütün baskılara rağmen İnönü savaşa girmemek için büyük özen gösterdi. Savaşın başlangıcında çıkarılan Millî Koruma Kanunu ve alınan ekonomik tedbirler, iyi işlemeyen bir bürokrasi yüzünden geniş halk kitlelerini aşırı derecede bunalttı. Bu arada karaborsa, rüşvet, ihtikâr, vurgun, yokluk ve yoksulluk büyük sosyal yaralara yol açtı. İnönü yönetimi, ülkeyi savaşa sokmamasına karşılık halkın ekonomik ve sosyal sıkıntıları anlayışla karşılamasını istiyordu.

Halkevleri uygulaması ile geniş kitlelere okuma ve kültür hizmetinin götürülmesi amaçlandı. 1940'ta köy enstitüleri açıldı ve kısa sürede öğretmen yetiştirme çabaları başlangıçta iyi gitti. Fakat bu okullarda ateizm ve komünizm propagandası yapıldığı iddiaları kapanmalarına sebep oldu.

1944'te Türk milliyetçiliği faaliyetleri zararlı bir akım şeklinde "ırkçılık-turancılık" olarak ilân edildi. Aralarında Nihal Atsız, Orhan Şaik Gökyay, Zeki Velidi Togan ve Alparslan Türkeş'in de bulunduğu yirmi üç Türkçü "gizli cemiyet kurmak, nizam düşmanlığı yapmak ve hükümeti devirmeye çalışmak" gibi suçlamalarla tutuklanarak baskıya mâruz kaldı; bunların bazıları hüküm giydi. Türk siyasî hayatına "ırkçılık-turancılık" davası olarak geçen bu gelişmeler sırasında İnönü'nün takındığı tavır daha sonra da uzun yıllar eleştiri konusu olmaya devam etti.

II. Dünya Savaşı'nın son yıllarındaki ekonomik ve sosyal sıkıntılar, basında ve halk kitlelerinde yönetimin tenkit edilmesine yol açtı. Canlanmaya başlayan muhalefet iç ve dış politikayı eleştirmeye başladı. Savaşın "demokrasi cephesi" tarafından kazanılması kesinleşince artık tek parti ve totaliter rejimlerin zamanının geçtiği anlaşıldı. Türkiye'de de zorunlu olarak demokrasiye geçiş süreci başlatıldı. 1945 yılı başında Demokrat Parti kuruldu. Temmuz 1946 seçimlerini Cumhuriyet Halk Partisi kazandı. Ancak muhalefet seçimlere hile karıştırıldığını ve devlet imkânları kullanılarak kaybedilmiş seçimin kazanılmış gösterildiğini öne sürdü.

14 Mayıs 1950 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi ve İnönü büyük bir yenilgiye uğradı. 1950-1960 arasında ana muhalefet partisi lideri olarak mecliste bulunan İnönü sert bir muhalefet ortaya koydu. Ezanın tekrar Arapça okunmaya başlanması, dinî eğitimde serbestlik gibi hususlarda laiklikten tâviz verildiği iddiasını devamlı gündeme getirdi. 1957 seçimlerinden sonra meclis dışı muhalefet arttı, iktidar-muhalefet ilişkileri gerginleşti. Demokrat Parti iktidarı askerî bir darbe sonucunda 27 Mayıs 1960'ta yıkıldı. İnönü'nün bu ihtilâldeki rolü yeterince aydınlanmış değildir. 1961 seçimlerinden Cumhuriyet Halk Partisi birinci parti olarak çıkmakla birlikte tek başına hükümeti kuracak sayıya ulaşamadı. Başbakanlığa tayin edilen İnönü, 10 Kasım 1961 – 6 Şubat 1965 tarihleri arasında üç koalisyon hükümetine başkanlık yaptı. 22 Şubat ve 21 Mayıs darbe girişimlerinin bastırılmasını sağladı. Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi içindeki muhalifleri giderek arttı. İnönü'nün değişmez başkan imajı sarsıldı. 1965 seçimleri yaklaşınca partinin "ortanın solu"nda olduğunu resmen açıkladı. Son koalisyon hükümetinin mecliste düşürülmesinin ardından (6 Şubat 1965) İnönü iktidarı bıraktı. 1965 seçimleri Cumhuriyet Halk Partisi'nin yenilgisiyle sonuçlandı. İnönü, Cumhuriyet Halk Partisi'nin on sekizinci kurultayında Bülent Ecevit'in parti genel sekreteri seçilmesini destekleyerek "ortanın solu" görüşünü sürdürdü. 1969 genel seçimlerinde de Cumhuriyet Halk Partisi büyük farkla seçimi kaybetti. Nihat Erim, Kemal Satır, Kasım Gülek gibi partinin etkin isimleri Ecevit ve grubuna karşı tavır aldılar. Buna rağmen İnönü, Ecevit'in tekrar genel sekreter seçilmesini sağladı. Fakat 12 Mart 1971 rejimi İnönü'yü Ecevit ile karşı karşıya getirdi. Askerî müdahaleye kesin tavır alan Ecevit beşinci olağan üstü kurultayda partiye hâkim oldu. Politikası onaylanmayan İnönü kongrede düşürüldü. 8 Mayıs 1972'de, otuz dört yıla yakın bir süreden beri devam eden Cumhuriyet Halk Partisi genel başkanlığından çekildi. Parti politikasının sakıncalı bir şekilde değiştirildiğini ileri sürerek 5 Kasım 1972'de Cumhuriyet Halk Partisi'nden istifa etti. Eski bir cumhurbaşkanı olması sebebiyle Cumhuriyet Senatosu tabii üyesi oldu. 25 Aralık 1973'te Ankara'da ölen İnönü 27 Aralık günü devlet töreniyle Anıtkabir'e defnedildi.

İsmet İnönü, uzun yıllar asker ve devlet adamı olarak siyasetin içinde bulunduğundan geniş bir tecrübe birikimine sahipti. Onun siyasî yaşamında Türkiye Cumhuriyeti'nin geçirdiği bütün aşamaları bulmak mümkündür. Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'na girmemesi onun en önemli başarısı olarak kabul edilir. Siyasî manevralarında kurnaz, zeki, muhaliflerine karşı tavizsiz olarak tanınmıştır.

İnönü devrinde dünyada döneme damgasını vuran otoriter anlayışın da etkisiyle Batılı tarzda yeni bir vatandaş prototipi oluşturulması yolunda ısrarlı politikalar takip edilmiştir. Savaş döneminin olağan üstü şartlarında halkın duygularının baskı altına alındığı, basının susturulduğu zamanlar da olmuştur. Hatta 1945'te Matbuat Umum Müdürlüğü'nün basına yönelik hazırladığı tâlimatta, "bundan sonra dinler mevzuu üzerinde gerek tarihî gerek temsilî ve gerek mütalaa kabilinden olan her türlü neşriyat, makale, bend, fıkra ve tefrikaların neşrinden tevakki edilmesi" istenmiştir (Kili – Gözübüyük, s. 125-126).

Dinî eğitim veren kurumlar kapatıldığından bu alandaki ihtiyaç sayıları çok sınırlı olan cami görevlileri tarafından karşılanmaya çalışılmışsa da, meydana gelen geniş çaptaki boşluk ehliyetsiz kişilerce doldurulmuş, bunun sonuçları ise uzun vadede zararlı olmuştur. 21 Haziran 1941 tarih ve 4055 sayılı kanunla ezanın ve kāmetin Türkçeleştirilmesi ve buna uymayanlar için hapis ve para cezasının belirlenmesinin ardından yaşanan gelişmeler, muhaliflerce "din ve mâneviyat düşmanlığı yapıldığı" şeklinde değerlendirilmiştir (Akandere, s. 241).

Özel hayatında inançlı bir kişi olduğu söylenen (Heper, s. 78) İnönü döneminin din politikasındaki katılık, bizzat kendisi tarafından devrimlerin yerleştirilmesi için gerekli bir husus olarak görülmüştür (Kalkanoğlu, s. 131). Fakat savaş sonrası dönemdeki siyasî şartlar, toplumsal baskılar ve parti içi muhalefetin direnmesiyle devletin laiklik politikasında yumuşamalar görülmüş, türbelerle ilgili yasa hafifletilerek bazı türbeler ziyarete açılmış, 1948'de hacca gideceklere döviz tahsis edilmiş, Ocak 1949'da Ankara'da bir ilâhiyat fakültesi açılmasına izin verilmiş ve 1 Şubat 1949'dan itibaren ilkokullara din dersi konulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

İsmet İnönü, *Hatıralarım, Genç Subaylık Yılları: 1884-1918* (haz. Sabahattin Selek), İstanbul 1969; a.mlf., *Hatıralar* (haz. Sabahattin Selek), İstanbul 1985-87, I-II; Avni Candar, *İkinci Reisicumhurumuz İsmet İnönü*, Ankara 1938; Ziya Şakir, *İsmet İnönü*, İstanbul 1939; Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İstanbul 1943; Niyazi Ahmet Banoğlu, *İsmet İnönü*, İstanbul 1943; Faik Reşit Unat, *İsmet İnönü*, Ankara 1945; Ali Kemal Meram, *İsmet İnönü ve İkinci Cihan Harbi*, İstanbul 1945; *İnönü'nün Söylev ve Demeçleri: 1919-1946*, Ankara 1946, I, tür.yer.; *Muhalefette İsmet İnönü: Konuşmaları, Demeçleri, Mesajları, Sohbetleri ve Yazılarıyla* (der. Sabahattin Erdemir), İstanbul 1956-62, I-II; Suna Kili – A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, İstanbul 1957, s. 125-126; Metin Toker, *İsmet Paşayla 10 Yıl (1954-1964)*, Ankara 1965; a.mlf., *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları: 1944-1973*, Ankara 1992; Feridun Kandemir, *İkinci Adam Masalı*, İstanbul 1968; Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, İstanbul 1969, I-III; Osman Faruk Loğoğlu, *İsmet İnönü and The Political Modernization of Turkey: 1945-1965*, Princeton 1970; İsmet Bozdağ, *Bir Çağın Perde Arkası*, İstanbul 1972; Nejdet Sançar, *İsmet İnönü ile Hesaplaşma*, Ankara 1973; *İsmet İnönü* (haz. Nusret Baycan), Ankara 1987; Füruzan Tekil, *İnönü-Menderes Kavgası*, İstanbul 1989; Bilâl N. Şimşir, *Lozan Telgrafları*, Ankara 1990, I-II; Semih Kalkanoğlu, *İsmet İnönü: Din ve Laiklik*, İstanbul 1991; Mehmet Emin Gerger, *İnönü-Menderes Mücadelesi ve Demir Kırat Oyunu*, İstanbul 1991; Ali Ata Yiğit, *İnönü Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası: 1938-1950*, İstanbul 1992; Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, İstanbul 1996, I-II; Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, İstanbul 1996; Necdet Uğur, *İsmet İnönü*, İstanbul 1995; Metin Heper, *İsmet İnönü*, Leiden 1998; Osman Akandere, *Milli Şef Dönemi*, İstanbul 1998, s. 238-242; "İnönü, Mustafa İsmet", *TA*, XX, 153-160.

ATİLLA ÇETİN

İNS

(bk. İNSAN).

el-İNSÂF

(الإنصاف)

Ebû Bekir el-Bâkıllânî'nin (ö. 403/1013) kelâma dair eseri.

Bazı kaynaklarda, muhtemelen İbnü's-Sîd el-Batalyevsî'nin aynı adla başlayan kitabıyla karıştırılarak *el-İnṣâf fî esbâbi'l-ḫilâf* olarak kaydedilmiştir (Sezgin, I, 609; Abdurrahman Bedevî, s. 591; *İA*, II, 257). Eserin başında müellif, Hürre isimli bir kadının dinen inanılması ve bilinmesi gereken konuların kaleme alınması yolundaki talebine cevap vermek üzere bu kitabı telif ettiğini belirtir. Buna göre *el-İnsâf*, tabakat kitaplarında Bâkıllânî'nin eserleri arasında zikredilen *Risâletü'l-Ḥürre* ile aynı kitap olmalıdır. Ayrıca İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Risâletü'l-Ḥürre*'ye yaptığı atıfları (meselâ bk. *İctimâʿu'l-cüyûşi'l-İslâmiyye*, s. 228) burada bulmak mümkündür (s. 64-65; *Risâletü'l-Ḥürre* adı için ayrıca bk. İbn Hazm, IV, 216; Kādî İyâz, II, 601-602). Eserin *el-İnṣâf fîmâ yecibü iʿtiḳādüh ve lâ yecûzü'l-cehlü bih* adıyla neşredilip şöhret bulması, tek yazma nüshaya dayalı (Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, İlmü'l-kelâm, nr. 723) metninin başında yer alan benzer bir ifadeden hareketle muhtemelen müstensih tarafından yapılan adlandırmadan kaynaklanmıştır.

Eserin içerdiği konular belli bir sıralama mantığına göre verilmişse de kitapta daha çok tartışmaya yol açan meseleler üzerinde durulduğu görülmektedir. Mükellefin bilmesi gereken ilk bilgiler çerçevesinde bilgi ve varlık konularıyla ilgili kısa açıklamalarla tamamı yirmi madde halinde özetlenebilen ve çoğu ulûhiyyet bahsini ilgilendiren bir giriş kısmından sonra, genellikle "mesele" veya "fasıl" başlıkları altında isbât-ı vâcib ve ilâhî sıfatlar ele alınmış, ef'âl-i ibâd ve istitâat bahisleri çerçevesinde kader konusuna sıfatlarla bağlantılı olarak temas edilmiş, ardından âhiret, iman, nübüvvet ve imâmet konularına yer verilmiştir. Eserin bundan sonraki bölümünde Havâric, Şîa ve Mu'tezile hedef alınarak sırasıyla halku'l-Kur'ân, kader, şefaat ve rü'yetullah meseleleri tartışmalı bir şekilde incelenmiş, bu arada en geniş yer halku'l-Kur'ân'a ayrılmıştır.

el-İnṣâf'ta, mütekaddimîn dönemi kelâmcılarının sistematik olmaktan çok dönemin problemlerini öne çıkaran bir plan örgüsünü görmek mümkündür. Eserde felsefî ve teknik bir dil yerine edebî ve etkileyici bir üslûbun kullanılmasına özen gösterilmiş, ele alınan konularla ilgili olarak istidlâl yapılırken aklî deliller yanında Kur'an âyetlerine de çokça yer verilmiş ve hadislere atıflar yapılmıştır.

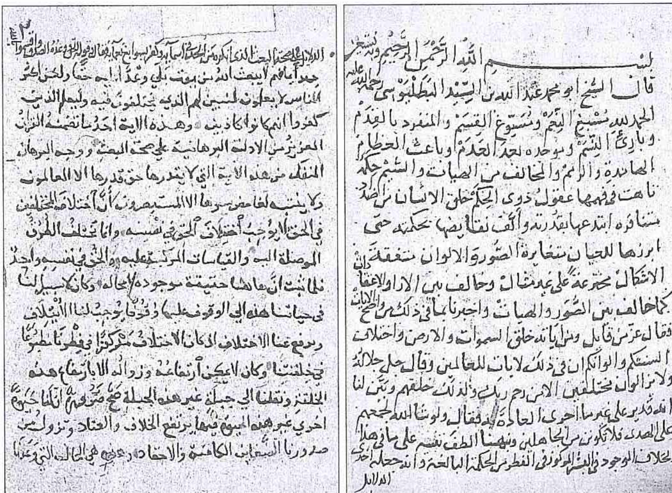
M. Zâhid Kevserî'nin tek nüshaya dayanarak neşrettiği eser (Kahire 1382/1963), İmâdüddin Ahmed Haydar tarafından yalnızca hadis tahrîcleri ilâve edilerek yeniden yayımlanmıştır (Beyrut 1407/1986).

BİBLİYOGRAFYA :

Bâkıllânî, *el-İnṣâf* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1382/1963; İbn Hazm, *el-Faṣl*, IV, 216; Kādî İyâz, *Tertîbü'l-medârik*, II, 601-602; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İctimâʿu'l-cüyûşi'l-İslâmiyye* (nşr. Beşîr Muhammed Uyûn), Dımaşk-Beyrut 1414/1993, s. 228; Sezgin, *GAS*, I, 609; Abdurrahman Bedevî, *Meẕâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1983, s. 591; M. Ramazan Abdullah, *el-Bâḳıllânî ve ârâʾühü'l-kelâmiyye*, Bağdad 1986, s. 209-210; Bessâm Abdülhamîd, "Muḥâveletün bibliyûğrâfiyye fî âşâri Ebî Bekr el-Bâḳıllânî (403/1013)", *el-Meşrıḳ*, LXVII/2, Beyrut 1993, s. 475-476; Halim Sabit Şibay, "Bâkıllânî", *İA*, II, 257.

M. SAİT ÖZERVARLI

Batalyevsî'nin *el-İnṣâf* (*Esbâbü'l-ḫilâf*) adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1114)

el-İNSÂF

(الإنصاف)

İbnü's-Sîd el-Batalyevsî'nin (ö. 521/1127) âlimlerin çeşitli dinî konulara dair farklı görüş belirtmelerinin temel sebeplerini inceleyen eseri.

Tam adı *el-İnṣâf fi't-tenbîh ʿale'l-meʿânî ve'l-esbâbi'lletî evcebeti'l-iḫtilâf beyne'l-müslimîn fî ârâʾihim* olan kitap bazı biyografik ve bibliyografik kaynaklarda, ayrıca kütüphanelerdeki yazma nüshalarında *et-Tenbîh ʿale'l-esbâbi'l-mûcibeti li'l-ḫilâf beyne'l-müslimîn* vb. isimlerle de anılır.